

İON DÜZENİ (MÖ 6. yüzyılın 2. çeyreğinden itibaren):

(DIA) İon düzeninin başlangıcı MÖ 6. yüzyılın başlarına kadar geri gitmektedir. Bu düzen, ilk olarak İonia Bölgesi'nde ortaya çıkmış, ardından ionlar tarafından yerleşilmiş Ege adalarına ve ve sonrasında Attika'ya yayılmıştır. **(DIA)** İon düzenin adı MÖ 12. yüzyıl sonrası Batı Anadolu'ya göç eden Eski Yunan boylarından biri olan İon'lardan gelmektedir. Dor göçleri sırasında Dorların kuzeyden güneye doğru diğer Eski Yunan halklarını sıkıştırması sonucu Aeoller gibi İon'lar da Ege Adalarına ve Batı Anadolu kıyılarına göç etmek zorunda kalmışlardır.

İon düzeni, dor düzeninden farklı olarak tasarımında genel geçer kuralların kapalı katılığına hiçbir zaman sahip olmamıştır. Ancak **MÖ 4. yüzyılda ion düzeni kanonik biçimini kavuşmuştur**. Bu kanonik biçim, özellikle Anadolu mimarların dor düzeniyle olan bilinçli çatışması ve sınırlanması sonucu oluşmuştur.

Antik Yunan mimarisindeki önemli düzenlerden biri olan ion düzeni, dor ve korinth düzeni arasında yerini almıştır. İon Mimarisini, anıtsal taş mimaride **dorik mimariden** yaklaşık bir kuşak sonra ortaya çıkmış, Dorik mimarinin aksine ancak Geç Klasik Dönem'de kanonik sistemini oturtabilmiştir. Başlangıçta ion mimarisini tam gelişmiş biçimlerine sahip olmayıp, daha henüz kanonik biçimine ulaşmış değildir. Bunun nedeni olarak arkeolojik araştırmaların sonuçlarına göre ion sütunu, **başlangıcında bir mimariye bağlı olmayan ancak adak eşya taşıyıcısı olarak** kullanım görmüş olduğu ileri sürülmüştür. **(DIA)** Taşıyıcı görevi gören ion sütunlarına MÖ erken 6. yüzyıla tarihlenen çok değişik özel bitkisel-bezemeli başlıklar (**aeol başlığı** gibi, örneğin Hermos nehri kenarındaki Larisa ya da Neandria başlıkları gibi) ve erken ion başlıklarına ait tekil örnekler işaret eder gibi görünmektedir. Ancak MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Samos, Ephesos ve Didyma'daki ion düzenindeki büyük dipteros tapınaklarıyla ion düzeni genel anlamda kanonikleşme, kendi kurallarını belirleme çabası içerisindeydi.

(DIA) Ahşap yapı ile olan inandırıcı bağlantısı zaman zaman ispatlanmış olsa da (örneğin ahşap yapıda öne çıkıntı yapan kereste uçlarının **diş sırası olarak taş mimariye yansımaları gibi**), ion düzeninin köklerinden biri de özellikle attik yapı sanatını etkilemiş olan **Kyklad adalarındaki taş yapı sanatında aranmalıdır**. İon yapılarının karakteristiği, **baskın bireyselliğindedir**. Bunun arkasında ise küçük yerel stillerde çalışan atölyeler yer alır. Bu, attik-ion ile Anadolu-ion düzenleri arasındaki genel karşıtlığı aşar ve daha erken

dönemde bile ion düzenini, **Samos tipi**, **Efes tipi** olmak üzere farklı stillere ayırır. Her ne kadar bununla gerçekten yerel düzeyde kalmış bir stilin varlığı her zaman tespit edilemese de, söz konusu stil farklılıklarını kaidelerin farklı biçimlendirilişi belirler. **Anadolu-ion ile attik-ion düzeni** arasındaki karakteristik ayırım, **sütun kaidesi ile arşitrav üzerinde yer alan figürlü frizden kaynaklanır**.

(DIA) Ancak düzenin gelişim sürecinde biçimler giderek daha standartlaştırılmış ve uyumlu hale getirilmiştir. Başka coğrafik alanın bezeme ve yapı elemanları başka coğrafik bölge tarafından alınmış ve uygulanmıştır. Böylece örneğin attik-kaidenin Anadolu'da kullanımı yaygınlaşmış ancak Anadolu'da söz konusu **attik-kaide, plinthos ile birleştirilerek uygulanmıştır**.

(DIA) İon düzeni, dor düzenine **oranla daha süslüdür**. Her zaman mimari profiller arası geçiş çoğunlukla **inci-makara dizisi, ion kymationu, lesbos kymationu** ya da diğer bezeme biçimleriyle (kuşaklarıyla) sağlanmıştır. Aynı zamanda ion düzeni, tüm yapı elemanlarında görülen yükseldikçe **bir incelme ve hafiflemeyle, çok daha güçlü ve basık dor düzeninden ayrılır**. Vitruvius bile (IV 1, 7) ion sütununu, **kadınlara özgü bir incelikle (gracilitas)** karşılaştırmaktadır. **Bu özellikleriyle ion düzeni, neredeyse tüm yapı komplekslerinde uygulanabilmiştir**.

Temel ve Krepidoma

(DIA) Bir ion düzenindeki yapının temeli ve temel üzerindeki altlığı, Dor düzeninde olduğu gibi **Stereobat ve Stylobat'tan** (basamaklı alt yapı) oluşur. Yapının temeli, genel olarak toprak içerisinde kalır ve sadece en üst düzleme tabakasını oluşturan **Euthynteria** kısmen görülebilir. Temelin üzerine **krepis (κρηπίς/κρεπίδος) /krepidoma-s** gelir. Krepisin en üst sırasına sütunların (στυλοί - styloi) oturduğu kısma **Stylobat** adı verilir. Ancak erken dönemde basamaklı alt yapı her zaman mevcut olmayabilir, **stylobat'ın doğrudan doğruya düzleme tabakası olan Euthynteria** üzerine de oturduğu örnekler mevcuttur. Ancak MÖ 5. yüzyıldan itibaren krepis düzenli olarak kullanılmış ve MÖ 4./3. yüzyıllarda çok geniş ölçülere ulaşmıştır. **(DIA)** Dor mimarisinde görülen kanonik 3 basamaklı krepis bu dönemde ion mimarisinde iki katına çıkar, hatta Geç Dönem Artemision'unda bu sayı en az 10 basamağa ulaşır. Ancak ion düzeninde krepis'in belirli kanonikleşmiş bir basamak sayısı bulunmaz.

Kaideler ve Sütunlar:

(DIA) İon sütunu, zengin profilli bir kaide ve ince uzun sütun gövdesinden oluşur. İon kaidesi, **Arkaik Dönem'de 1-Samos Tipi kaide** ve **2- Efes Tipi kaide** olarak iki farklı profile sahiptir. Samos tipi kaide, altta çok zengin biçimlendirilmiş **spira** adı verilen iç bükey profillendirilmiş elemandan ve onun üzerine gelen aynı şekilde zengin bir biçimde yatay profillendirilmiş dış bükey **profil bir torus** (topuk) elemanından oluşturulmuştur. **(DIA)** **Efes (Anadolu-ion) tipi kaide** ise çift **içbükey profile sahip spira** ve **torus** profili ile **plinthos'tan** oluşturulur.

(DIA) MÖ geç 6. / erken 5. yüzyılda İon kaidesinin özel bir biçimi olan **attik kaide** Attika yapı sanatında ortaya çıkmıştır. Bu kaide en altta büyük bir **torus**, onun üzerinde **trochilos** ve onun üzerinde tekrar bir **torus** profilinden oluşturulmuştur. Bu kaide biçimi Yunanistan ana karasında oldukça yaygın kullanılmıştır.

(DIA) Anadolu'da ise Hellenistik Dönem ile birlikte **attik kaide**, plinthos ile birleştirilerek **attik-ion kaide** oluşturulmuş ve Roma Dönemi sonuna kadar sevilerek çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

İON SÜTUNU:

(DIA) İon sütunu dorik düzeninde olduğu gibi dikine yivlendirilmiş ve yivler arasındaki setler **bıçak sırtı** biçimlidir. Dorik sütununa oranla çok uzun olan sütun yüksekliği, 1:10 ile 1:13 arasında değişen alt çap oranlarına sahiptir. Sütunlar çoğunlukla bir başlangıç ya da bitiş profili olarak adlandırılan **apophyge** profiline sahiptir. Sütun yiv sayısı **20** ile **48** arasında değişmekle birlikte, büyük çaplı sütunlarda daha sonraki dönemde genelde **36**, daha küçük çaplı sütunlarda ise genelde **24**'tür.

Dorik sütunlarda olduğu gibi, İon sütun gövdelerinde de şişkinlik **yani entasis** bulunmaktadır. **Ancak söz konusu şişkinlik, dorik sütunlarda olduğu kadar belirgin değildir.** İonik sütunlarda daha çok alt çaptan üst çapa doğru belirgin bir incelme söz konusudur.

MÖ 6. yüzyılda sütun gövdelerindeki **dikey yivler**, dorik sütun yivlerine benzer bir biçimde **bıçak ağzı** gibi yapılmıştır. Yiv sayısı 20 ile 48 arasında değişmiştir. **Ancak MÖ 5. yüzyılda**, derin yivler arasındaki setler, **bıçak sırtına** benzer düz bir silme ile yapılmıştır ve yiv sayısı **24 ile sınırlı** kalmıştır. Ancak dorik etki altında kalan Argolis'te **sadece 20 yivli İon sütunlarının varlığı ise istisnadır.** **(DIA)** Sütun gövdelerinin alt bölümleri Hellenistik

Dönem'den itibaren bazen perdahlanmış, sütun gövdesinin 1/3'lik alt bölümündeki yivler tam olarak açılmayıp flüt motifi olarak adlandırılan motifle doldurulmuştur. (DIA) Özel biçimleri ise ya **sütun boynunun anthemion friziyle** süslenmiş (*Samos Polykrates Tapınağı, 2. Dipteros*) ya da sütun alt tamburunun kabartma figürlerle süslenen (Didyma Apollon Tapınağı II=Dipteros 1, *columnae caelatae*) örnekleri oluşturur. (DIA) *Columnae caelatae*'lar için en güzel örnek Ephesos'taki eski ve yeni Artemis tapınağı ile (DIA) Didyma Apollon Tapınağı'dır, ya da Hellenistik Dönem Örneği olan Apollon Smintheus Tapınağı'dır.

Başlık:

(DIA) İon başlığı iki cephelidir: Volütlü yüzü oluşturan asıl cephe ile yan yüz yani polster yüzü. **Dikey volütlü** aeol başlıklarından farklı olarak ion başlığının cephesi iki yatay volüt, ekinus, kanalis ve bir abakus levhasına sahiptir.

(DIA) İon başlıklarında volüt kanalları erken dönemden MÖ 500'lere kadar dolu (**dışbükey**), daha sonra ise **attik etki sonucunda içbükey** oyulmuş ve **canalis** ortaya çıkmıştır. İon düzeninin başlangıçtaki serbestliği ve bağımsızlığı, kaygısız olarak **aeol**, ion kymationlu dorik başlık ya da korinth başlığı gibi başka başlık biçimlerini de kendi düzeni içerisine almasında görülür. Görünüşte çok süslü dekore edilen ion düzeninde renkli boyamanın yanı sıra altın yaldızlama ve farklı renkli malzeme ile yapılan kakma işçiliği özellikle başlıklarda (Atina Akropolis'indeki Erechteion'un başlıklarında cam kakmalar mevcuttur) ve sütun boynunda ya da sütun üst/alt tamburunda kabartmalar (*Columna caelatae*) görülür.

İon Düzeni Köşe Problemi:

(DIA) Dor başlığı gibi her taraftan aynı görümüne sahip olmayan ion sütun başlığı, başlangıçta tek cepheli tasarlandığından, tüm ion yapılarında sütunların birleştiği köşelerde **problem ortaya çıkmaktadır**. Bu probleme "**İon Düzeni Köşe Probleme**" adı verilir. Dor düzenininde trifligleriflerin akslara yerleştirilmesinden kaynaklanan söz konusu problem, ion düzeninde başlıklarda ortaya çıkmaktadır. Burada köşeye gelen başlıklarda volütler yani başlığın her iki görünüş cephesi olan ön ve arka cephesi 90 derecelik açıyla birleştirilerek Geç Arkaik Dönem'de yani MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Samos Heraion'un Polykrates Dipteros'unda problem çözülmüştür. Başlığın diğer iki yüzü *interkolumnium*'a geldiğinde polster yüzü olarak biçimlendirilmiştir.

Üst Yapı (Saçaklık):

(DIA) Anadolu ion düzeni üst yapısı arşitrav, dış sırası ve geison'dan oluşturulmuşken Adalarda ve Attika'da görülen ion düzeninde dış sırası yerine friz kullanılmıştır. Arşitrav düz ya da öne doğru taşan üç kademe ile (**Fascia**) bölümlendirilmiş olabilir. Arşitrav genelde bir taç profili ile sonlanır (arşitrav tacı). Arşitrav bloğunun ön yüzü düz olabildiği gibi genelde iki ya da üç kademelidir (fascia'lı). Arşitrav üç fascia ile kanonik biçimini almıştır.

Arşitravin üzerine Anadolu-ion geleneğinde doğrudan doğruya **dış sırası** ya da **attika geleneğinde** bir friz sırası gelir. Friz, düz bırakılmış ya da attik-ion etkisinde kabartmalarla süslenmiş olabilir.

(DIA) Aslen Ege Adalarında kullanılmış olan figürlü ion frizi, Atina üzerinden Anadolu'ya geçmiştir (?!). Başlangıçta Anadolu'da ion mimarisinde arşitrav üzerinde sadece dış sırası bulunmaktadır.

Dış sırası, ardından frizin üzerine yerleştirilmiş ve bir kymation profiliyle geison'a geçiş sağlanmıştır. Dış sırası aynı zamanda geison'a bir altlık oluşturmuş ve geison, dış sırası bloğu üzerinde yükselmiştir. Pergamon, Rodos ve Aleksandria'daki uygulamalarla birlikte MÖ 2. yüzyıldan itibaren Geison'da, önemli bir yenilik olmuştur. Söz konusu bu yenilik aslen basit asılı levha olarak oluşturulan Geisonu gelişim sürecinde hemen hemen tamamen değiştirmiştir. Bir çok geison türü ortaya çıkmıştır. Geison ise bir yağmur oluğu ile yani bir sima ile sonlanır.